

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2019, c. 5, s. 2: 1393-1417

Fiilî Tefsir Tarzları

Actual Tafsir Styles

Hikmet KOÇYİĞİT

Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı

Associate Professor, Ankara Hacı Bayram Veli University

Faculty of Theology, Department of Tafsir

Ankara, Turkey

hikmet.kocyigit@hbv.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9428-462X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 07 Kasım / November 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 30 Aralık / December 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Koçyigit, Hikmet. "Fiilî Tefsir Tarzları". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 5/2 (Aralık 2019): 1393-1417.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Müslümanlar Kur'ân'ı anlamak amacıyla her asırda tefsirle işğal etmişlerdir. Şüphesiz bu konuda onların en mühim modeli Hz. Peygamber ve onun ashabı olmuştur. Yakından incelendiğinde Hz. Peygamber'in, Kur'ân'ı sadece sözel olarak açıklamadığı görülmektedir. O, Kur'ân'ı tebliğ ve tebyin ederken soru-cevap, temsili anlatım, beden dili, yaparak öğretme, olayı ayetle ilişkilendirme gibi fiilî tefsir tarzlarını da kullanmıştır. Sahabe ve tabiîn dönemi âlimleri bu fiilî tefsir tarzlarını sonraki kuşaklara nazaran daha aktif kullanmışlardır. Hatta İbn Mes'ûd bir nevi empati yapmak için Kur'ân'da ismi geçen bazı bölgelere seyahat etmiştir. İşte bu makalede fiilî tefsir tarzları örnekler eşliğinde ele alınmaktadır. Bu örnekler aynı zamanda Hz. Peygamber ve sahabe'nin Kur'ân'ı anlama ve anlatma biçimine ilişkin önemli ipuçları da vermektedir. Ancak Hz. Peygamber ve sahabe devrindeki tefsir tarzının, tefsirin sistemleşmesinden sonraki tefsir tarzından farklılıklar arz ettiği hatırdan tutulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Hz. Peygamber, Tefsir, Fiilî Tefsir, Fiilî Tefsir Tarzı.

Abstract

Muslims engaged in exegesis in every century in order to understand the Qur'an. The Prophet and his companions have undoubtedly been their most important model in this regard. When examined closely it is seen that the Prophet did not explain the Qur'an only orally. While notifying and communicating the Qur'an, He also used actual tafsir styles such as question-answer, representative expression, body language, teaching by doing, and associating the event with verse. Scholars of the Sahabah and Tabieen periods used these actual tafsir styles more actively than the next generations. In fact, Ibn Masud has traveled to some of the regions mentioned in the Qur'an to make some kind of empathy. In this article, the actual tafsir styles are discussed with examples. These examples also provide important clues about the way the Prophet and Sahabah understand and narration the Qur'an. However, it should be remembered that the style of tafsir in the period of the Prophet and the Sahabah differed from the style of tafsir after the systemization of the tafsir

Keywords: Qur'an, The Prophet, Tafsir, Actual Tafsir, Actual Tafsir Style.

Giriş

Bu çalışmada kitabi tefsir tarzlarından ziyade “fiilî tefsir tarzları” olarak isimlendirmeyi uygun gördüğümüz bir konuyu irdelemeye çalışacağız. Öncelikle bu isimlendirmede yer alan kelimeler üzerinde kısaca durmak gerekir. “Fiilî” kelimesi sözlükte “sözde kalmayıp gerçekten yapılan iş”; tarz kelimesi ise “kendine has oluş ve hareket şekli, usul, yol, eda, üslûp”¹ manalarına gelmektedir. Tefsir terimine gelince bu terimin değişik tarifleri yapılmıştır. Bunların içinden özlü bir tarif olmasından dolayı şu tarif verilebilir: “Tefsir, insanın gücü ölçüsünde Allah’ın muradını göstermesi bakımından Kur’ân’ı araştıran ilimdir.”² Bu çerçevede fiilî tefsir tarzları ayeti yaşayarak, çeşitli olaylarla irtibatlandırarak, soru sorarak, örnekleme yaparak, beden dili gibi vasıtaları kullanarak Kur’ân’ı anlama ve anlatma şekilleridir. Kur’ân’ı öğrenmek, anlamak ve yaşamak Hz. Peygamber tarafından üzerinde ehemmiyetle durulan bir mevzudur. Bu yönüyle Kur’ân’ı anlamanın pedagojik bir boyutu bulunmaktadır. O yüzden Kur’ân’ın ilk mübelliği ve mübeyyini olan Hz. Peygamber Kur’ân’ı açıklama hususunda fiilî tefsir tarzının öncüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine fiilî tefsir örneklerine genellikle İslam’ın ilk asırlarında rastlanmaktadır. İlk tefsirlerin, yazılı dil mantığına göre değil de sözlü anlatıma uygun olarak oluşturulmalarının³ bir sebebi de bu olsa gerek.

Fiilî tefsir tarzı canlı diyalog ortamının bir ürünüdür. Burada müfessir muhatapla yüz yüzedir. Muhatabın ilgisi, bilgi seviyesi ve sorduğu sorular müfessirin ayeti açıklama biçimini etkilemekte ve ortaya bir anlatım şekli çıkmaktadır. Hatta muhatabın konumu bazı durumlarda tefsir etkinliğini başlatan saik olmaktadır. Mesela müfessire sorular sorulması ayetin tefsir edilmesine vesile olmaktadır. Bu manada sahabe tefsiri de Kur’ân’ın tamamını

¹ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 9. Baskı, (Ankara: Rehber Yayınları, 1992),360,1060.

² Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî, *Menâhîlu’l-İrfân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Fevâz Ahmed,1. Baskı, (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-Arabî, 1995), II,6.

³ İbrahim Görener, “Tefsir Oluşturan Sorular ve Tefsir Formlarının Oluşum Süreci”, *Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar*, ed. Bilal Gökür vd. (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi, 2010), 149.

içine almamakta ancak kendisi hakkında sorulan soruyla özellikle de ahkâm ayetleriyle sınırlı kalmaktadır.⁴

Yukarıda işaret ettiğimiz üzere fiilî tefsir örneklerine genellikle İslam'ın ilk asırlarında rastlanmaktadır. Dolayısıyla bu örnekleri tefsirin sistemleştikten sonraki örnekleriyle bir tutmamak gerekir. Bu manada "Hz. Peygamber'in yaptığı tefsir, müteahhirûn indinde maruf olan tefsir gibi değildir. Müteahhirûnün tefsir anlayışında, lugât, belâğat ve bunun gibi daha pek çok hususlar aranır. Hâlbuki Hz. Peygamber'in tefsirinde sonraki tefsirlerde aranacak olan teferruat yoktur. Onda, şeriat ve ahkâmı, Allah'ın muradını beyan vardır."⁵ Hz. Peygamber'in bu metodunu sahabe ve tâbiîn devrinde de görmek mümkündür. Öte yandan "Hz. Peygamber'in bir takım beyanları, onun dışındaki kimseler tarafından bazı ayetlerin tefsiri için uygun görülmüştür. Burada, tefsir eden aslında Hz. Peygamber'in beyanları değildir. Bu çeşit tefsirde belirleyici olan bazen bir sahabi, bazen bir tabî, bazen de bir müfessirin dirayeti- dir."⁶ Hz. Peygamber'in bazı açıklamalarını çeşitli ayetlerin tefsiri olarak düşünmek muhtemelen sünnetin Kur'ân'ı tefsir etmedeki öneminden kaynaklanmaktadır.

Fiilî tefsir tarzının bazı unsurlarını değişik veçhesiyle tefsir kitaplarında kullanan müfessirler olmuştur. Örneğin Zemahşerî (ö.538/1143) ve Râzî (ö.606/1210) gibi bazı tefsir otoritelerinin tefsir kitaplarında soru-cevap metoduna başvurdukları ve bu vesileyle olası durumları değerlendirdikleri dikkat çekmektedir. Bu bakımdan soru-cevap metodu hem fiilî hem yazılı aktarımda değişik biçimleriyle yer almaktadır. Fiilî tefsir tarzı bilgi koleksiyonerliğini değil Kur'ân mesajını doğrudan muhataba iletmeyi ve onu yaşanabilir kılmayı hedeflemektedir.

Âlimlerin topluma yol gösterme sorumluluğu vardır. Bu durum tabii olarak âlimleri sadece yazılı eserler üzerinden değil fiilî olarak da toplumla yüze getirmektedir. Dolayısıyla Kur'ân mesajının sözlü anlatımlarında gerek Hz. Peygamber'in gerekse diğer itimad edilen/örnek âlimlerin anlatım tarzlarından faydalanmak ve hatta bunlara yenilerini ilave ederek geliştirmek ge-

⁴ Mustafa Müslim, *Menâhîcu'l-müfessirîn*, (Riyâd: Dâru'l-Müslim, 1415), 164.

⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 4. Baskı, (Ankara: Fecr Yayınları, 2009),55.

⁶ Mehmet Akif Koç, *Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*, (Ankara: Kitâbiyât, 2003),114.

rekmettedir. Özellikle günümüzde internet ve televizyon gibi görsel imkânları kullanan âlimlerin fiilî tefsir tarzlarından haberdar olması faydadan hali değildir. Esasen günümüzde tefsir ve tefsir usulü çalışmalarında yeni yaklaşımların hem araştırmada hem de öğretimde kullanılması bir ihtiyaç olarak kendisini hissettirmektedir. Nitekim bazı araştırmacılara göre “usul çalışmalarında anketler, grafikler, şekiller ve resimler gibi öğretici malzemelerin eksik olduğunu görmek gerekiyor. Bu açıdan usul kitaplarını farklı düzeylerde tasarlamak gerekebilir... Bu doğrultuda olabildiğince az konuyu (elbette asgarî ölçülerde gereken kadarını) usul konusu olarak gündeme alalım; ama o konuları olabildiğince pratik ve aktüel örneklerle destekleyip albenili ambalajlar içerisinde sunalım.”⁷

1- Soru-Cevap Metodu

Soru-cevap Kur’ân-ı Kerim’in de kullandığı bir metottur. Her metod gibi bu metod da yerli yerince kullanıldığında faydalı olur. Bu bağlamda soru-cevap metodunun çeşitli faydalarından bahsedilmektedir. Bunlar arasında öğrencinin ilgisini artırma, düşünmeye sevk etme, öğrencinin ilgi, ihtiyaç ve seviyesini gösterme, konunun ana çizgilerini belirtme ve öğrencinin konuyu tekrar etmesine fırsat verme⁸ gibi faydalarından söz edilebilir. Soru-cevap metodu Kur’ân’ı anlamayı kolaylaştırmaya yönelik bir özelliğe sahiptir. Hz. Peygamber, sahabe ve tabiînin bu metodu kullanmasının muhtemel sebeplerinden birisi Kur’ân’ı kolay yoldan açıklamaktır. Diğer bir sebep de sözlü kültür ortamının mevcudiyetidir.

Hız. Peygamber soru-cevap metodunu farklı veçheleriyle kullanmıştır. Çünkü Hz. Peygamber dinin bazı kural, hüküm ve temel esaslarını ashabının sormuş olduğu sorulara cevap vermek suretiyle öğretmişlerdi. Ayrıca O ashabını karşılaştıkları meseleler ve sıkıntılar ile öğrenmek istedikleri farzları ve dinin hükümlerini sormaya teşvik ederdi.⁹ Bu nedenle Hz. Peygamber kimi zaman büyük bir hikmetten ötürü soru soranı sorusundan başka yöne çevir-

⁷ Fethi Ahmet Polat, “Tefsir Bir İlim midir? Başlıklı Tebliği Çerçevesinde Serbest Müzakere”, *Tefsir Nasıl Bir İlimdir?*, ed. Murat Sülün, (İstanbul: Ensar Neşriyat 2011), 144.

⁸ Cavit Binbaşıoğlu, *Öğretim Metodu ve Uygulama*, (Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1973), 149.

⁹ Abdulfettah Ebû Gudde, *Bir Eğitimi Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*, çev. Enbiya Yıldırım, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2011), 130.

miştir. Soru soranı sorusundan başka yöne yönlendirmeye *uslûbu'l-hakîm* denmektedir.¹⁰ Soru-cevap metodunda muhatabın dikkatini konuya odaklama söz konusudur. Bu ise öğrenmeyi kolaylaştırır. Zira dikkat öğrenmenin zaruri bir önşartıdır.¹¹ Bu minvalde Hz. Peygamber bazı zamanlar cevabı erteler, muhatabına tekrar seslenirdi. Bunu da dikkatini toparlaması, kendisini anlatacağı şeye teksif etmesi keza iyice anlayıp kafasına yerleştirmesi için yapardı.¹²

Hız. Peygamber'e Kur'ân'ın tefsirine ilişkin muhtelif sorular sorulmuştur. Mesela bunlardan birisi ayette geçen bir teşbihin ne manaya geldiğidir. Ümmü Seleme diyor ki Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın Resulü كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ "Saklı inciler misali" (el-Vâkıa 56/23) ayeti hakkında bana bilgi verir misin diye sordum." Hz. Peygamber buyurdu ki: "Onların duruluğu el değmemiş sedefteki incinin berraklığı gibidir."¹³

Hız. Peygamber'e kimi zaman ayette geçen bir terkinin anlamı sorulmuştur. "المال والبئون زينة الخلوۃ الدنيا والباقيات الصالحات خير عند ربك ثوابا وخير املا" *Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; kalıcı olan iyi davranışlar ise rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır.*" (el-Kehf 18/46) ayeti bağlamında Hz. Peygamber buyurdu ki "el-bâkıyâtü's-sâlihât"ı (kalıcı olan iyi davranışlar) çok yapın." Bunun üzerine onlar nedir ey Allah'ın Resûlü? diye soruldu. Hz. Peygamber şöyle dedi: Bunlar Allahu ekber, Lâilâheillâh, Sübhânallah, Elhamdülillah ve Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah demektir."¹⁴

Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî diyor ki Resulluh'a اِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيَكُمُ الْمُنْكَرَ "Siz hâlâ erkeklere yaklaşıp, meşrû yolu kapatacak, toplan-

¹⁰ Ebû Gudde, *Bir Eğitimi Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*, çev. Enbiya Yıldırım, 139-140.

¹¹ Dale H. Schunk, *Learning Theories An Educational Perspective*, 6. Baskı, (Boston: Pearson, 2012), 172.

¹² Ebû Gudde, *Bir Eğitimi Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*, çev. Enbiya Yıldırım, 167.

¹³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-kur'ân*, thk. Abdulmuhsin et-Turkî, (Kahire: Dâru Hecr, 2001),22: 304; Ebî Muhammed Abdu'l-Hak b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, (Katar: Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şu'uni'l-İslâmiyye, 2007),8:196.

¹⁴ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, thk. Es'âd Muhammed et-Tayyib, (Riyâd: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997),2364.

tilarınızda ahlâk dışı işler yapacak mısınız?" (el-Ankebût 29/29) ayetinde geçen *أَقَمْنَا شِرَاحَ اللَّهِ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّيَّةٍ* "toplantılarınızda ahlâk dışı işler yapacak mısınız?" ifadesi hakkında sordum. Hz. Peygamber buyurdu ki: "Onlar yoldan geçenlerin yolunu keser ve onlarla alay ederlerdi."¹⁵

Zümer sûresinin yirmi ikinci ayetinin *أَقَمْنَا شِرَاحَ اللَّهِ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّيَّةٍ* "Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa o, rabbinden gelen bir aydınlık içinde olmaz mı?" (ez-Zümer 39/22) tefsirinde nakledildiğine göre İbn Mes'ûd diyor ki "Ey Allah'ın Resulü gönlün açılması ne demektir?" diye sorduk. Hz. Peygamber buyurdu ki: "Nur, kalbe girince gönül açılır ve genişler." "Peki bunun alameti nedir?" diye sorduk. Buyurdu ki: "Aldatıcı dünyadan uzaklaşıp ahiret yurdu-na yönelmek ve ölüme hazırlıklı olmaktır."¹⁶

Hz. Peygamber'e sorulan sorular yanında Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin ahabına soru sorarak onların dikkatini çektikten sonra bazı ayetleri tefsir ettiği bilinmektedir. Mesela Ebû Hureyre'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber bir gün *يَوْمَئِذٍ نُخَبِّرُهَا بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا* "O gün yer, bütün haberlerini rabbinin ona vahyettiği şekilde anlatır" (ez-Zilzâl 99/4-5) ayetini okudu. Sonra "onun haberleri nedir biliyor musunuz?" dedi. "Allah ve Resulü daha iyi bilir" dediler. Hz. Peygamber: "Yeryüzünün haberleri, onun sırtında taşıdığı erkek kadın herkes hakkında falan günde şöyle şöyle yaptı diyerek tanıklık etmesidir" buyurdu.¹⁷

Bir ayeti tefsir ederken muhataba soru sorma metodunu Hz. Ömer de kullanmıştır. Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer insanlara *وَإِذَا النُّفُوسُ رُوِّجَتْ* "Ruhlar (bedenlerle) birleştirildiğinde" (et-Tekvîr 81/7) ayetinin tefsiri hakkında ne dersiniz? dedi. Onlar sustular. O da "cennetlik adam cennet halkıyla cehennemlik adam cehennem halkıyla bir araya getirilir" dedi. Ardından *احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا*

¹⁵ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-kur'ânî'l-azîm*,3054; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18:390.

¹⁶ İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 7:387; Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-kur'ânî'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, t.y),23:257.

¹⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*,30:210.

“وَإِذْ وَجَّهْتُمُوهَا وَمَا كَانُوا بِعِبْدَتِ اللَّهِ”¹⁸“Toplayın o zalimleri, onların eşlerini ve taptıklarını.” (es-Sâffât 22) ayetini okudu.¹⁸

Ayetlerin açıklanmasında soru-cevap metodunu sıklıkla kullananlardan birisi Hz. Aişe'dir. Eldeki örnekler Hz. Aişe'nin en çok başvurduğu metodun soru sorma metodu olduğunu göstermektedir. Rivayetlerin birçoğunda Hz. Aişe'nin sorduğu sorulara verilen cevaplarla ayetlerin tefsirine katkıda bulunduğunu görmekteyiz.¹⁹ Hz. Aişe anlayamadığı hususları öncelikle Hz. Peygamber'e sormuştur. İbn Ebi Muleyke'nin Hz. Aişe'den naklettiğine göre Hz. Peygamber “Kıyamet günü hesaba çekilen azap görür” buyurunca Hz. Aişe “فَسَوِّفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا”²⁰“Allah ‘hesabı kolay bir şekilde görülecektir’ (el-İnşikak 84/8) buyur muyor mu?” diye sormuştur. Hz. Peygamber de “Bu hesap değil amellerin arz edilmesidir. Lakin hesabı tartışmalı geçen kişi kıyamet günü azaba uğrar” buyurmuştur.²⁰

Kelimenin manasını belirlemede o kelimeyi iyi bilen kabile mensuplarına soru sorularak iyice pekiştirildiği görülmektedir. Böyle bir uygulamayı yapan en önemli sima İbn Abbas'tır. “İbn Abbas'a وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ”²¹“size din konusunda hiçbir güçlük yükledi.” (el-Hac 22/78) ayetinden soruldu. İbn Abbas “Burada Huzeyl kabilesinden kimse var mı? dedi. Adamın birisi “ben varım” dedi. İbn Abbas: “Siz حَرَجٍ kelimesini nasıl anlamlandırırırsınız?” dedi. Adam “dayk” (sıkıntılı şey) diye açıklarız dedi. İbn Abbas da “evet aynen dediğin gibi” dedi.²¹

2- Örnekleme Yoluyla Tefsir

Eğitim öğretimde örneklerden yararlanmak önemli hususiyetlerden birisidir. Bu yüzden olsa gerek Hz. Peygamber'in, peygamberlerin ve bilge kişilerin sözlerinde mesel yaygındır²² Nitekim “Arada bocalayıp duruyorlar; ne onlara,

¹⁸ İmâduddîn Ebî'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, thk. Mustafâ es-Seyyid Muhammed vd. (Kahire: Mu'essesetu Kurtuba, Mektebetu'l-Evlâdi's-Şeyh li't-Turâs, 2000), 14:262.

¹⁹ Sevgi Tütün, “Taberî Tefsir'inde Hz. Aişe'nin Rivayetleri ve Tefsir Metodu”, *İstem*, 8/16, (2010), 105.

²⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24:237.

²¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16:241.

²² Celâleddîn Abdurrahman Ebû Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-kur'ân*, (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts),2:284.

ne bunlara! Allah'ın şaşırttığı kimseye asla bir yol bulamazsın." (en-Nisâ 4/143) ayeti bağlamında İbn Ömer'in Hz. Peygamber'den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Münafığın misali hangi sürüye katılacağını bilemeyen iki sürü arasındaki şaşkın koyuna benzer. Bazen buna bazen de diğerine katılır."²³

Bazı âlimlerin de belirttiği üzere meseller manaları somut hale getirir, duyuların da yardımıyla onları zihinlere yerleştirir. Bu anlamda meselin gayesi gizli olanı açık olana görünmeyi görüne benzetme yapmaktır.²⁴ Mesellerden faydalanan Hz. Peygamber bazen şekil çizerek somut bir örnek üzerinden ayeti tefsir etmiştir. İbn Mes'ûd'un dediğine göre Hz. Peygamber bir gün bize bir çizgi çizdi. Bu Allah'ın yoludur dedi. Ardından bu çizginin sağına ve soluna bazı çizgiler çizdi ve şöyle buyurdu: "Bunlar her birisinin başında şeytanların bulunduğu ve kendisine çağırıldığı yollardır." Sonra

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
 "Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun; (başka) yollara sapmayın; sonra onlar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte günahattan korunmanız için Allah bunları size emretti." (el-En'âm 6/153) ayetini okudu.²⁵ Hz. Peygamber'in bu anlatımı esasen bir temsildir. Hz. Peygamber örnekleme yoluyla ayetin manasını somut hale getirmektedir. Çünkü her insanın anlama şekli ve düzeyi farklıdır. Kimisi görsellerden kimisi hikâyelerden kimisi soru-cevap metodundan daha iyi öğrenme imkânı bulabilir. Günümüzde yapılan araştırmalar da somutlaştırmanın eğitimde yararlı olduğunu göstermiştir. Mesela öğrencilerin % 85'i görsel ve dokunmaya dayalı bir öğrenme stiline sahiptir. Ancak % 15'i işitsel uyarıcılara dayalı öğrenme eğilimindedir.²⁶

Hz. Peygamber bazı meseleleri izah etmek için de şekil çizme yoluna gitmiştir. Yine Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiştir: Hz. Peygamber bir kare çizdi. Sonra o karenin ortasına da karenin dışına uzanan bir çizgi çizdi. Ardından bu çizginin ortasından ortadaki çizgiye doğru küçük çizgiler çizdi ve şöyle bu-

²³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*,5:451.

²⁴ Suyûtî, *el-Itkân*, 2:283.

²⁵ İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*,3:494-495.

²⁶ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 3. Baskı, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007), 32.

yurdu: “Şu çizgi insandır. Şu kare de onu kuşatan ecelidir. Karenin dışına doğru uzanan çizgi ise insanın emelidir. Küçük çizgiler de insanın başına gelebilecek sıkıntılardır. Bunların birisi insana dokunmasa da diğeri onu yakalar.”²⁷

3-Beden Dilini Kullanma

Hız. Peygamber’in pedagojik bir unsur olarak beden dilini kullandığını görmekteyiz. “Bedenin dili, insanlar arası ilişkilerde kişilerin diğer insanlarla aralarında koydukları ‘mesafe’leri ve birbirlerine ‘temas’ları başta olmak üzere, bedeninin duruşu, yön değiştirmesi, başın çevrilmesi, kaş-göz ve yüz ifadeleri, bir bakış, bir tebessüm, bir gülüş, tokalaşma, öpüşme, yumruk sıkma, el kaldırma, kol kavuşturma gibi el-kol hareketleri, bacak bacak üstüne atma, bağdaş kurma ve yürüyüşte bacakların kullanılışı, oturma-kalkma şekilleri, ses tonları, -bütün bunlara ek olarak- giyiniş tarzları, saç-sakal, bıyık biçimleri ve makyajlarla, duygu, düşünce, tavır, istek ve ihtiyaçları bildirmeye yarayan anlatım aracıdır.”²⁸ Hız. Peygamber hem hadislerinde hem de Kur’an’ı açıklamada sadedinde beden dilini kullanmıştır. Nitekim Hız. Peygamber “*mümin mümin için birbirine destek veren bir bina gibidir*” buyurmuş sonra da parmaklarını birbirine sıkıca kenetlemiştir.²⁹ Yine Malik b. Enes’in rivayet ettiğine göre Hız. Peygamber: “*Kendi yetimini yahut başkasının bir yetimini himaye eden kimseye ben, cennette şöyle yan yana bulunacağız*” buyurdu ve bu sırada işaret parmağı ile orta parmağını gösterdi.³⁰

Bişr b. Cehaş’ın Hız. Peygamberden naklettiğine göre Hız. Peygamber şu ayeti okudu:

²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-buhârî*, (Beyrût: Dâru İbn Kesîr,2002), Rikâk 4 (6417). Buhârî bu hadisi naklettiği babın (Bâbu fil-emel ve tûlihi) başında Âl-i İmrân 185 ve Hicr, 3 ayetlerini zikretmektedir. Bu hadisin anlatımının muhtemel görselleri için bkz. Selim Demirci, “Hadis Metnini Anlama/Somutlaştırma Çabasına Bir Örnek: Hız. Peygamber’in Emel-Ecel İlişkinine Dair Çizdiği Şekil”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 6 (2015).ss.101-121.

²⁸ Necati Kara, *Kur’an’da Beden Dili*, 2. Baskı, (İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2004), 208.

²⁹ Buhârî: Salât 88 (481); Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim, *Sahîhu müslim*, (Riyâd: Dâru's-Selâm, 2000), Birr 65 (2585).

³⁰ Müslim: Zühd 42 (2983).

كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ“Asla! Biz onları, şu bildikleri şeyden yaratmışızdır.” (el-Meâric, 70/39) sonra da tükürdü. Sonra Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Seni işte böyle bir şeyden yaratmışken beni nasıl aciz bırakabilirsin? Öyle ki seni düzgün ve dengeli yarattım. Elbiseni giyip yeryüzünde gururla yürüdün, mal topladın, kimseyi faydalandırmadın. Nihayet can köprücük kemiğine dayanınca tasadduk ettim dedin. Hani sadaka nerde?³¹ Hz. Peygamber burada tükürmek suretiyle insanın nasıl bir maddeden yaratıldığını bir tür beden diliyle anlattıktan sonra sözleriyle konuyu pekiştirmektedir.

Birkaç tarzın iç içe kullanıldığı durumlar vardır. Mesela soru-cevap metodu ve beden dilinin kullanımı bu türdendir. Zaten öğretimde çeşitli metotlar çok kere bir arada kullanılır.³² Bir grup Yahudi Hz. Peygamber’in ashabından birisine cehennem bekçilerini sordu. O da Allah ve Resulü daha iyi bilir dedi. Sonra Hz. Peygamber’in yanına gelerek durumu haber verdi. Cenab-ı Hak da عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ“Üzerinde ondokuz (muhafız melek) vardır.” (el-Müddessir 74/30) ayetini indirdi. Hz. Peygamber bunu ashabına haber verdi ve: “Onları çağır. Eğer bana gelirlerse ben de onlara cennetin toprağı hakkında soracağım. Onun toprağı beyaz undur” buyurdu. Onlar da geldiler Hz. Peygamber’e cehennem bekçileri hakkında sordular. Hz. Peygamber iki elinin parmaklarını iki defa kımıldattı, ikincisinde başparmağını tuttu. Sonra Hz. Peygamber onlara “bana cennetin toprağı hakkında bilgi verin” dedi. Ey İbn Selam! Onlara cevap ver dediler. İbn Selam da “beyaz ekmek gibidir” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber “şüphesiz ekmek ancak undandır” buyurdu.³³ Anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber muhataplarının sorusuna cevap verirken parmaklarını kullanmış böylece onların dikkatini buraya teksif ederek aktif katılımlarını sağlamıştır. “Hz. Peygamber’in gerek günlük konuşmalarında, gerekse hitabelerinde beden dilinin en bariz göstergelerinden olan parmakları sıkça kullanıldığı görülmektedir. Parmaklarından birini veya birkaçını yukarı kaldırması, iki parmağını açması veya kapaması, parmağıyla işaret etmesi, başparmakla şehadet parmağını birleştirerek halka yapması, kızarak parmağıyla dürtme-

³¹ Ebû'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2002),1474.

³² Binbaşıoğlu, *Öğretim Metodu ve Uygulama*, 41.

³³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, 14:183.

si, parmaklarıyla rakamları göstermesi, parmaklarını kenetlemesi vb. hareketler rivayetlerde sıkça geçen jestlerdendir.”³⁴

Kehf sûresinin 93 ve 94. ayetlerinin tefsirinde Yecuc ve Mecuc ile ilgili olarak Hz. Peygamber’in beden dilini kullanarak olayı tasvir ettiği görülmektedir. Zeyneb binti Cahş’ın rivayetine göre Hz. Peygamber yüzü kıpkırmızı olmuş bir şekilde uykusundan uyandı ve “yaklaşmakta olanın (kıyametin) şerinden Arapların vay haline. Bugün Ye’cûc ve Me’cûc sedden şöyle bir gedik açtı” dedi ve elini halka gibi yaptı.³⁵ Hz. Peygamber’in, sözlerini el, parmak vb. bazı işaretlerle takviye etmesi, sahabenin hem kulaklarına, hem de gözlerine hitap etmesi cihetiyle beyanın daha belîğ, iletişimin daha etkili ve başarılı olmasını sağlamıştır.³⁶ Çünkü sözlü dil ile beden dili, iletişimde birbirlerini tamamlayan unsurlardır. Her ne kadar nihai karar söze ait ise de beden dilinin, kendisinde ifadesini bulduğu sessiz bir bakışın, başın anlamlı bir biçimde çevrilmesinin, bir jestin ve karşı koyan bir tavrın, bin kelimedenden çok daha fazla şey anlatabildiği hatırdan çıkarılamamalıdır.³⁷

Rivayete göre “Onlara: Gelin, Allah’ın Peygamberi sizin için mağfiret dilesin, denildiği zaman başlarını çevirirler ve sen onların, büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün.” (el-Münâfikûn 63/5) ayetinde geçen لَوَّأُوا رُؤُسَهُمْ “başlarını çevirirler” ifadesinde Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) başını sağa çevirdi ve göz ucuyla baktı. Sonra “işte onların yaptığı budur” dedi.”³⁸

Başka bir rivayete göre İbn Abbas (ö. 68/688) فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ

وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür.” (ez-Zilzâl 99/7-8) ayetlerinde geçen مِثْقَالَ ذَرَّةٍ “zerre ağırlığı” ifadesini tefsir ederken elini toprağa daldırdı sonra kaldırdı sonra da üfledi. Sonra şöyle dedi: “İşte bunların her

³⁴ Bünyamin Erul, “Hz. Peygamber ve Beden Dili”, Hz. Peygamber’in Tebliğ Metodu Işığında İslam’ın Güncel Sunumu, (Ankara: TDV Yayınları, 2003),223.

³⁵ Celâleddin es-Suyûtî, ed-Dürrü’l-mensûr fi tefsîri’l-me’sûr, (Beyrût: Dâru’l-Fikr,2011), 5:458.

³⁶ Erul, “Hz. Peygamber ve Beden Dili”, 221.

³⁷ Kara, Kur’an’da Beden Dili, 213 vd.

³⁸ İbn Kesir, Tefsîru’l-kur’âni’l-azîm, 14:7.

biri bir zerre ağırlığıdır”³⁹ Burada İbn Abbas hem beden dilini kullanmak ta hem de somut bir örnek üzerinden açıklama yapmaktadır.

Yine İbn Abbas وَأَلْعَادِيَّاتِ ضَنْبًا “Yemin olsun nefes nefese koşanlara.” (el-Âdiyât 100/1) ayetini tefsir ederken beden diline başvurmuş ve “atlar koştuğunda öh öh der işte dabhen budur” demiştir.⁴⁰

Hz. Ömer’in Kâbe’de namaz kıldırıldığı esnada Kureyş sûresini okurken parmağı ile Kâbe’yi gösterdiği nakledilmektedir. Buna göre Hz Ömer Mekte’de akşam namazını kıldırıyordu. فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ “şu evin rabbine kulluk etsinler.” (el-Kureyş 106/3) ayetini okuduğunda kendisi namazda olduğu halde parmağıyla Kâbe’yi işaret etti.”⁴¹

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا “Yoksa onların mülkten bir nasipleri mi var? Öyle olsaydı insanlara zerre miktarı bir şey vermezlerdi.” (en-Nisâ 4/53) ayetinin tefsirinde Ebu’l-Âliye (ö.90/709) der ki: İbn Abbas’a نَكِيرًا nakîr kelimesini sordum o da başparmağının ucunu, işaret parmağının iç tarafının üzerine koydu. Sonra ikisini de kaldırdı ‘işte nakîr budur’, dedi.⁴²

Rivayet edildiğine göre Mücahid (ö.103/721), kalp avuca benzer dedi ve avucunu kaldırdı. Kul günah işlediğinde kalbi içine kapanır dedi ve bir parmağını kapattı. Yine kul günah işlediğinde kalbi içine kapanır dedi ve diğer parmağını kapattı. Nihayet bütün parmaklarını kapattı. Böylece onun kalbi mühürlenir. Mücahid, “onlar (önceki âlimler) kalbin pas tutmasını böyle anlıyorlardı” dedi. Sonra كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ “Hayır! Doğrusu şudur ki, yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır.” (el-Mutaffifîn 83/14)” ayetini okudu.⁴³ Mücahid’in bu anlatımını daha sonra Süfyan es-Sevrî de aynen tekrarlamıştır.⁴⁴

وَمَا يُذْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا “Nereden bileceksin, belki de kıyamet yakında olacak.” (el-Ahzâb 33/63) Yani yakın bir zaman içerisinde olacaktır. Bu ayetle alakalı

³⁹ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 30:212.

⁴⁰ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 30:215.

⁴¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*,24:653; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 15:473.

⁴² Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi’l-kur’ân*, thk. Abdulmuhsîn et-Turkî, (Beyrût: Mu’essesetu’r-Risâle, 2006), 6:413 vd.

⁴³ Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi’l-kur’ân*,22:143.

⁴⁴ Bk.Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 24:203.

olarak Hz. Peygamber: “Ben ve kıyamet şu ikisi gibi gönderildim” buyurmuş ve işaret parmağı ile orta parmağına işaret etmiştir.⁴⁵

Burada şu hususa da dikkat çekmek gerekir ki bazı durumlarda beden dilini kullanmak tasvip edilmemiştir. Özellikle bağlamından koparmak suretiyle beden dilini tefsir amaçlı kullanmak uygun görülmemiştir. Bu manada bazen kişinin, sahih bir maksadı olur da onunla ilgili olarak Kur’ân’dan delil arar. Fakat çıkarımda bulunduğu şeyin ayette kastedilmediğini de bilir. Mesela, katılmış kalple mücadele etmeye çağırın birinin “*Firavun’a git, çünkü o sınırı çok aştı.*” (Tâhâ 20/24) ayetini okuyarak kalbine işaret edip ayette geçen Firavun kelimesiyle katılmış bir kalbin kastedildiğini ima etmesi bu türdendir. Bu tür şeyler bazı vaizler tarafından sözü güzelleştirmek ve dinleyiciyi teşvik etme adına sahih gayeler için kullanılır. Ne var ki bu yasaklanmıştır. Zira bu lügatte kıyastır ve caiz değildir.⁴⁶

4- Yaparık Tefsir Etme

Hz. Peygamber ve ashabı Kur’ân’ı hayatlarına tatbik etmek için gayret sarf etmişlerdir. Hz. Osman, İbn Mes’ûd ve Ubey b. Ka’b’dan rivayet edilmiştir ki Allah’ın resulü onlara on ayeti okurdu onlar da o ayetlerdekini öğrenip uygulamadıkça diğeri on ayete geçmezlerdi. İşte Hz. Peygamber onlara Kur’ân’ı ve onunla amel etmeyi birlikte öğretirdi.⁴⁷ Büreyde’nin rivayetine göre Hz. Peygamber hutbe okuyordu. O esnada torunları Hasan ve Hüseyin kırmızı gömlek giyinmiş halde yalpalayarak geldiler. Hz. Peygamber minberden indi, onları kucakladı ve önüne oturttu. Sonra da “Yüce Allah doğru söylemiş *إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِئْتَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ*” *Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır; büyük mükâfat ise Allah’ın katındadır.*” (et-Tegâbün 64/15) Bu iki yavruyu yalpalayarak yürürken gördüm. Sabredemedim, sözümü kestim onları kucakladım” buyurdu.⁴⁸

Hz. Peygamber’in Mekke’nin fethinde Kâbe’deki putları kırarak el-İsrâ 17/81 ayetini okuduğu nakledilmektedir. Konuyla ilgili olarak İbn Mes’ûd diyor ki Hz. Peygamber fetih günü Mekke’ye girdi. Kâbe’nin çevresinde üç

⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi’l-kur’ân*, 27:237.

⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi’l-kur’ân*, 1:59.

⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi’l-kur’ân*, 1:68.

⁴⁸ İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, 1443.

yüz altmış tane put vardı. Hz. Peygamber elindeki sopayla putları dürtüyor ve *آَقَمَ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا* “*Hak geldi bâtil yıkılıp gitti!*” (el-İsrâ,17/81) diyordu. Putlar da yüz üstü düşüyordu.⁴⁹ Böylece Hz. Peygamber yüce Allah’ın, resulünü düşmanlara karşı başarılı kılacağına dair vaadini gerçekleştirdiğini inkârcılara fiilen göstermiş oluyordu.

Hz. Peygamber muhataba müşkil gelebilecek bazı Kur’ân ifadelerini somut biçimde izah etmiştir. Bunlardan birisi, *آَقَمَ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا* “*Gündüzün güneşin gün ortasını aşmasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl; bir de sabah namazını; çünkü sabah namazı şahitlidir.*” (el-İsrâ 78) ayetinde geçen “dulûk” kelimesidir. Cabir b. Abdillâh diyor ki Hz. Peygamber’i ve ashabından isteyen kişileri davet ettim. Bende yedi içtiler. Sonra güneş zeval vaktindeyken çıktılar. Hz. Peygamber de çıktı ve “Çık ey Eba Bekr. İşte bu güneşin “dulûk” vaktidir.” buyurdu.⁵⁰

Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı Kur’ân’la konuşur gibi okuduğu söylenebilir. Nitekim bazı rivayetler buna işaret etmektedir. Mesela *آَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ* “*Allah hüküm verenlerin en âdili değil midir?*” (et-Tin, 95/8) ayetini okuduğunda “Evet ben de buna şahit olanlardanım” buyururdu. Hz. Peygamber’i takiben İbn Abbas ise “Seni tenzih ederim ey Allah’ım! Evet” derdi. Katade de bu ayeti okuduğunda aynen Hz. Peygamber gibi söylerdi. Benzer şekilde Hz. Peygamber *آَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى* “*Peki bütün bunları yapan, ölüleri diriltebilir mi?*” (el-Kıyâme, 75/40) ayetini okuduğunda “Evet” derdi. *آَلَيْسَ حَدِيثُ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ* “*Artık bundan (Kur’ân’dan) sonra hangi söze inanacaklar?*” (el-Mürselât 77/50) ayetini okuduğunda ise “Allah’a ve indirdiğine iman ettim” derdi.⁵¹

Zeyd b. Eslem (ö.136/754) babasından şöyle naklediyor: Ben ve Yerfe Ömer b. Hattâb’ın yanında gecelerdik. Onun gece kalkıp namaz kıldığı bir saat vardı. Kimi zaman da gece namaza kalkmazdı. Biz de bu gece de kalkmaz derdik. Ancak o uyandığında ailesini de namaza kaldırır ve: “*Aile fertlerine namazı emret, kendin de bunda kararlı ol.*” (Tâhâ 20/132) derdi.⁵²

⁴⁹ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981), 21:34.

⁵⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 826.

⁵¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24:526.

⁵² İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, 2442.

Hız. Aişe'nin kendisinden nakledilen bir rivayete göre, Hız. Aişe'nin önünde üzüm vardı. Onu yanındaki kadınlara sundu. Derken bir dilenci geldi. Hız. Aişe bu üzümünden bir danenin o dilenciye verilmesini emretti. Hız. Aişe'nin yanında bulunanlardan bazıları buna güldüler. Bunun üzerine Hız. Aişe "Zerre ağırlıklar işte şu gördüğünüz şeylerdedir" dedi ve: *فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ*

"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür." (ez-Zilzâl 99/7-8) ayetlerini okudu. Aslında Hız. Aişe'nin amacı bunu öğretmekti. Çünkü kendisi son derece cömert birisiydi.⁵³

Zilzal sûresinin ayetlerini aynı minvalde anladığı görülen Sa'd b. Malik'in (Sa'd b. Ebi Vakkas) önündeki tabakta hurma varken ona bir dilenci geldi. Sa'd dilenciye bir tane hurma verdi. Ancak dilenci elini kapattı. Bunun üzerine Sa'd dilenciye "Vay sana Allah bizden zerre ve hardal ağırlığını dahi kabul eder. Bunda ne kadar zerre ağırlığı var biliyor musun?" dedi.⁵⁴ İbn Mes'ûd'a göre Zilzâl sûresinin bu ayetleri Kur'ân'ın en muhkem ayetleridir.⁵⁵ Zira ayetin delaletinde bir kapalılık yoktur. Bu yüzden sahabe bu ayetten sonra az çok demeyip tasadduk etmiştir.⁵⁶

İbn Abbâs bir yolculukta iken, kardeşi Kusem'in öldüğü haber verildi. Bunun üzerine İbn Abbas istircâ ederek (innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn) yolun bir kenarına çekildi, namaz kıldı sonra *وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ* "Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz bunlar, Allah'a huşû ile boyun eğenlerden başkasına ağır gelir." (el-Bakara 2/45) âyetini okuyor olduğu halde bineğine doğru gitti.⁵⁷

Sahabenin bu fiilî tefsiri ayetleri nasıl anladıklarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Mesela Âl-i İmrân sûresinin 92. ayeti bu minvalde açıklanmıştır. Rivayete göre Ömer b. Hattâb, Kısra'nın Medâin şehri Sa'd b. Ebi Vakkas tarafından fethedildiği gün Ebu Mûsâ el-Eş'arî'ye Celûlâ esirle-

⁵³ Râzî, *Mefâtilu'l-ğayb*, 32:62.

⁵⁴ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 30:598.

⁵⁵ Muhammed Tâhir İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunis: ed-Dâru't-Tunisiyye, 1984), 30:495.

⁵⁶ Âlûsî, *Rîhu'l-me'ânî*, 30:214.

⁵⁷ İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 1:200.

rinden bir cariyeyi kendisi için satın almasını bildiren bir mektup yazdı. Cariye Hz. Ömer'e gönderildi. Hz. Ömer cariyeyi beğendi. Bir gün cariyeyi çağırarak *“لَنْ تَتَّالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ”* *“Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.”* (Âl-i İmrân 3/92) ayetini okudu ve cariyeyi azad etti.⁵⁸ Benzer bir şekilde İbn Ömer bademli şeker yemeyi çok severdi. Bu yüzden bademli şeker satın alır onu tasadduk eder ve bu ayeti okurdu.⁵⁹

Bütün bunlar bu ayet-i kerimede hitabın zahirinin ve umumunun delil olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Çünkü sahabe bu ayet indirildiğinde hitabın muhtevasından başka bir şey anlamamıştır.⁶⁰ Sahabeden sonraki kuşakların da bu şekilde anladığı görülmektedir. Nitekim Ömer b. Abdülaziz'den rivayet edildiğine göre o, heybelerle şeker satın alır ve onları sadaka olarak dağıtırdı. Ona *“bunların kıymetini tasadduk etsen olmaz mı?”* dediklerinde Ömer b. Abdülaziz: *“Ben şekeri seviyorum bu yüzden sevdiğim şeyden infak etmek istedim”* dedi.⁶¹

Bir savaşta cünüp olan ve şiddetli soğuktan dolayı abdest almak yerine teyemmüm yaparak namaz kıldıran Amr b. As'ın ayet yorumu da ilginç bir örnektir. Rivayete göre Amr b. As, Zatu's-Selasil gazvesinde teyemmüm aldı ve namaz kıldırdı. Bu durum Hz. Peygamber'e anlatılınca Hz. Peygamber meseleyi Amr'a sordu. Amr şöyle dedi: *“لَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا”* *“Allah'ın 'kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.’* (en-Nisâ 4/29) buyurduğunu işittim. Bunun üzerine Hz. Peygamber gülümsedi ve Amr'ı yadsımadı.⁶² Burada Amr b. As'ın bir ayeti başka bir ayete dayanarak tefsir ettiği söylenebilir. Bazı araştırmacılara göre bu tür örneklerdeki Kur'an'ı yorumlama faaliyetinde, bu faaliyete teşebbüs edenlerin, kişisel öznelliklerini rahatça sergileyebilecekleri bir yön bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in, bu çeşit yaklaşımda, ayetlerin Mushaf içindeki bağlamlarını göz önünde *bulundurma* şartı aramaması ise ayrıca incelenmesi gereken bir konudur.⁶³

⁵⁸ İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 2:283.

⁵⁹ İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, 2:283.

⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-kur'ân*, 5: 200.

⁶¹ Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-kur'ân*, 5: 201.

⁶² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5:70.

⁶³ Koç, *Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*, 113.

İbn Mes'ûd gibi bir kısım sahabiler Kur'ân kıssalarında geçen bazı mekânları görmek için seyahate çıkmışlardır. Böyle bir seyahat muhtemelen müfessirin derununda özel bir kıpırdanmaya vesile olmaktadır. İbn Mes'ûd, Hz. Musa kıssasında geçen iki ağacı görmek için seyahat etmiştir. Bu ağaçlardan birisi Medyen'de diğeri Tûr'da bulunmaktadır. Hz. Musa'nın Medyen'e vardığında yaşadığı ilk olay ayette şöyle anlatılmaktadır: *"Bunun üzerine Mûsâ, onların hayvanlarını sulayıverdi. Sonra gölgeye çekilip, "Ey rabbim! Bana lutfedeceğin her türlü hayra muhtacım!" diye niyazda bulundu."* (el-Kasas 28/24). Amr b. Meymun'un İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre İbn Mes'ûd şöyle demiştir: *"İki gece devemin üzerinde gittim nihayet Medyen'de sabahladım. Hz. Musa'nın gölgesine çekildiği ağacı sordum. Bir de baktım yaprakları kımıl kımıl yeşil bir ağaç. Devem de aç olduğu için ağaca uzandı ve ondan aldı. Onu bir saat çiğnedi sonra da ağzından attı. Ben de Hz. Musa için dua edip ayrıldım."*⁶⁴ Tabi ki İbn Mes'ûd'un gördüğü bu ağaç gerçekten Hz. Musa'nın gölgelendiği ağaç mıdır değil midir? Bu ayrı bir meseledir. Çünkü Hz. Musa ile İbn Mes'ûd arasında takriben iki bin yıllık bir zaman dilimi vardır. Fakat dört bin yıllık bazı ağaçların bile olduğu öne sürülmektedir.⁶⁵ Bu bilgi dikkate alındığında söz konusu ağacın Hz. Musa'nın gölgelendiği ağaç olması muhtemeldir. Kanaatimizce Kur'ân'ı tefsir etmeye kalkışan birinin veya tefsir dersleri yapacak kişilerin Kur'ân coğrafyasını gezmeleri faydalı olacaktır. Mesela Hac ve Umre ile ilgili ayetleri daha iyi anlamak için Hacca veya Umreye gitmek ilgili ayetleri daha iyi anlamaya katkı sağlayabilir.

5- Olayı Ayetle İrtibatlandırma

Olayı ayetle irtibatlandırma bir yönüyle ayeti yaşayarak anlamadır. Bunun örneklerini de yine Hz. Peygamber'in şahsında bulmak mümkündür. Selmân-ı Fârisî'den nakledildiğine göre adamın birisi Hz. Peygamber'e geldi ve *"esselamu aleyke ya resulallah"* dedi. Hz. Peygamber de *"ve aleyke ve rahmetullah"* dedi. Sonra bir başkası geldi ve *"esselamu aleyke ya resullallah ve rahmetullah"* dedi. Hz. Peygamber de *"ve aleyke ve rahmetullahi ve bera-katuhu"* buyurdu. Sonra bir başkası geldi ve *"esselamu aleyke ya resullallah"*

⁶⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18:215.

⁶⁵ <http://zeytinagacidergisi.com/dunyanin-en-uzun-yasayan-agaclari-4885>
04.11.2019).

(Erişim:

ve rahmetullahi ve berakatuhu” dedi. Hz. Peygamber de “ve aleyke” dedi. Bunun üzerine adam Hz. Peygamber’e “Anam babam sana feda olsun ey Allah’ın nebisi falan falan kişiler sana selam verdiler sen de onlara bana verdiğin karşılıktan daha çok karşılık verdin.” Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Çünkü sen bize hiçbir şey bırakmadın. Allah *“bir selâm verildiğinde ya daha güzeli ile veya dengi ile cevap verin.”* (en-Nisâ 4/86) buyuruyor. İşte sana böylece karşılık verdik.”⁶⁶

Sahabeden Cerir b. Abdullah şöyle diyor: “Biz Resullullah’ın yanında oturuyorduk. Derken Ay’ı dolunay halinde gördü ve “Şüphesiz Rabbinizi bu Ay’ı gördüğünüz gibi göreceksiniz. Onu görmekte sıkıntı yaşamayacaksınız. Eğer güneşin doğuşundan ve batışından önce namaz kılmaya imkân bulabilirseniz kılın” dedi sonra da *سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا* “Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de rabbini övgüyle tesbih et.” (Tâhâ 20/130) ayetini okudu.⁶⁷

Rivayet edildiğine göre Abdullah b. Mes’ûd şarkı söylendiğini duyunca yürümesini hızlandırdı ve çekip gitti. Bu durum Hz. Peygamber’e iletilince Hz. Peygamber, “şüphesiz ki İbn Ümmi Abd asil davranmıştır” buyurdu ve: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْهَوْنَ الزُّورَ وَلَا ذَا مَرُؤًا بِاللَّغْوِ مَرُؤًا كِرَامًا* “Yine anılan o iyi kullar, asilsiz şeylere şahitlik etmezler; boş ve mânâsız davranışlarla karşılaştıklarında onurluca çekip giderler.” (el-Furkân 25/72) ayetini okudu.⁶⁸ Anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber, İbn Mes’ûd’un bu davranışını okuduğu ayetin kapsamında değerlendirmiş ve ayetin hangi açılardan yorumlanabileceğine de ışık tutmuştur.

Rivayete göre Ömer b. Hattâb muhacirlerden birisine bir hediye verdiğinde “Al, Allah bunu sana bereketli kılsın. Bu, Allah’ın sana dünyada vadettiğidir. Ahirette sana vereceği ecir ise daha büyüktür” der ve sonra şu ayeti okurdu: *وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَا جُزْءَ الْأَجْرِ الْأَكْبَرِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ* “Zulme uğramaları yüzünden Allah uğrunda göç edenleri muhakkak ki biz bu dünyada güzel bir yere yerleştireceğiz; âhiret ecri ise elbette daha büyük olacaktır. Keşke bilseler!” (en-Nahl 16/41)⁶⁹

⁶⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 7:277.

⁶⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 16:210.

⁶⁸ İbn Atıyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 6:463.

⁶⁹ İbn Atıyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, 5:357; İbn Kesir, *Tefsîru’l-kur’âni’l-azîm*, 8:313.

İbn Mes'ûd tevbe-i nasuh bütün günahları örter dedi ve ardından يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبَةٌ نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمَمْنَا لَنَا نُورَنَا وَاعْفُزْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ "Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün. Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter. Peygamberi ve Onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların önlerinden ve sağlarından (amellerinin) nûrları aydınlatıp gider de "Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü sen her şeye kadirsin" derler." (et-Tahrîm 66/8) ayetini okudu.⁷⁰

Herhangi bir ayetin sahabe arasında farklı anlaşıldığı durumlar da vardır. Bunlardan birisi النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ "Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir." (el-Ahzâb, 33/6) ayetidir. Rivayete göre bir kadın Hz. Aişe'ye: "Anneciğim dedi. Hz. Aişe ona: "Ben sizden erkeklerin annesiyim kadınlarınızın değil" dedi. Fakat Ümmü Seleme "Ben sizin erkeklerinizin de kadınlarınızın da annesiyim" demiştir.⁷¹

"Dilimden düşümü çöz ki sözümü iyi anlasınlar." (Tâhâ 20/27-28) ayetinin tefsirinde Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'nin (ö.108/726) arkadaşlarından birisinin anlattığına göre Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî'ye akrabalarından birisi gelerek: "Fasih konuşsan fena bir adam değilsin" dedi. Bunun üzerine Kurazî şöyle dedi: "Ey kardeşimin oğlu konuştuğumda anlamıyor musun? Adam "evet anlıyorum" dedi. Kurazî de "Şüphesiz ki Hz. Musa Rabbinden sadece İsrailoğulları söylediklerini anlayabilsin diye dilindeki tutukluğu çözmesini istedi fazlasını istemedi" dedi.⁷²

Ayetleri hayatla ilişkilendirerek açıklamak selefin uyguladığı bir tefsir tarzıydı. Bu bağlamda seleften birinin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Asr Sûresi'nin anlamını bir buz satıcısından öğrendim. Satıcı, "sermayesi eriyen kişiye merhamet edin! Sermayesi eriyen kişiye merhamet edin!" diye bağıryordu. إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ "İnsan gerçekten ziyandadır." (el-Asr,103/2) ayetinin anlamı işte budur dedim. Çünkü zaman geçiyor, ömür bitiyor insan hiçbir şey

⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 1454.

⁷¹ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 6:567.

⁷² İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, 2421.

kazanmıyor. Demek ki insan zarardadır.⁷³ Bu örnek aynı zamanda selefin Kur'ân'ı anlamak için her şeye ibretle bakıp Kur'ân'la nasıl bağ kurduğunu göstermesi açısından dikkate şayandır.

Kur'ân'ı çeşitli olaylarla ilişkilendirip yorumlarken temkinli davranmak gerekir. Çünkü bazı âlimlere göre Kur'ân-ı Kerim'e hürmet göstermenin gereklerinden birisi de dünya işleriyle ilgili bir şeyle karşılaşıldığında onu te'vil etmemektir. Muğire'nin İbrahim'den naklettiğine göre dünya işleriyle ilgili bir şey arz edildiğinde Kur'ân-ı Kerim'den o konuyla ilgili bir şeyi tevil etmek kerih görülüyordu. Mesela yanına gelen bir adama: "Sonra mukadder olduğu üzere buraya geldin ey Mûsâ!" (Tâhâ, 20/40) demek, yine yemek ve benzeri şeyin hazır olduğu esnada "Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık olarak afiyetle yiyin için." (el-Hâkka, 69/24) demek bu türden bir tevildir.⁷⁴

6-Bir Ayeti Başka Bir Ayeti Okuyarak Tefsir Etme

Tefsir yollarının en güzeli Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri olarak kabul edilmektedir. Çünkü Kur'ân'da bir yerde kapalı geçen bir ifade Kur'ân'ın başka bir yerinde tefsir edilmektedir.⁷⁵ Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsir edilmesini Hz. Peygamber'in açıklamalarında görmek mümkündür. Mesela Hz. Peygamber Kıyâme sûresi 22-23. ayetlerini Yûnus sûresinin 26. ayetini okumak suretiyle tefsir etmiştir. Hz. Peygamber "cennet ehli cennete girdiği zaman Allah onlara fazla bir şey istiyor musunuz artırayım der. Onlar da "yüzümüzü ak etmedin mi? Bizi cennete sokup cehennemden kurtarmadın mı" derler. Bunun üzerine Allah perdeyi kaldırır. Onlar da kendilerine rablerine bakmaktan daha sevimli bir şey verilmediğini anlarlar. İşte bu ziyadedir" buyurdu Sonra Hz. Peygamber لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ "Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır." (Yûnus 10/26) ayetini okudu.⁷⁶

İbn Mes'ûd ise Müddessir 31. ayetinin tefsirinde "göklerden hiçbir gök yoktur ki bir karışık yerde bir meleğin secde halinde alını ve kıyam halinde ayağı olmasın" dedi sonra da

⁷³ Râzî, *Mefâtilhu'l-ğayb*, 32: 85.

⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-kur'ân*, 1:51.

⁷⁵ İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, 1:6.

⁷⁶ İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, 14:198.

وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسْتَبْحُونَ (Melekler şöyle derler:) Bizim her birimizin mutlaka belli bir yeri vardır. Biz mutlaka (o yerlerde) saf tutarız. Ve biz, kuşkusuz Allah'ı tesbih ederiz." (es-Saffât 37/164-166) ayetlerini okudu.⁷⁷ Yine Kıyâme sûresinde وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ "Ay tutulduğu, güneşle ay birleştirildiği zaman" (el-Kıyâme 75/9) ayetinin tefsirinde İbn Zeyd "Güneş dürürlüp karardığında, yıldızlar dökülüp söndüğünde" (et-Tekvîr 81/1-2) ayetlerini okumuştur.⁷⁸

Bazen bir ayetin birkaç ayetle tefsiri de yapılmıştır. Söz gelimi İbn Abbas "İsterse özürlerini sayıp döksün." (el-Kıyâme 75/15) ayetini o, özür dilemektir şunu duymadın mı? لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذَرَتُهُمْ "O gün zalimlere mazeretlerinin hiçbir faydası olmaz." (el-Gâfir 40/52) ve şöyle dedi: "وَأَلْفَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَامَ "Onlar da artık ister istemez Allah'ın iradesine boyun eğerler." (en-Nahl 16/87);

"Biz hiçbir kötülük yapmadık" diyerek boyun büküp teslim olurlar" (en-Nahl 16/28) ve yine onlar şöyle derler: وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ "Rabbimiz Allaha yemin ederiz: vallahi bizler müşrik değil idik" (el-En'âm 6/23)⁷⁹

Hız. Peygamber bazen kendi sözünü ayet okuyarak desteklemiş ayeti de bu doğrultuda tefsir etmiştir. Rivayete göre Hız. Peygamber şöyle buyurdu: "Müslüman bir kişi bir Müslüman kardeşinin ırzını korursa kıyamet günü Allah'ın onu cehennem ateşinden korumasını hak etmiş olur." Sonra şu ayet-i okudu: وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ "Müminlere yardım etmek de bize düşer." (er-Rûm 30/47)⁸⁰

İbn Abbas da benzer bir yol izlemiş ve bazen Hız. Peygamber'in sözünü ayetle delil getirerek bir ayeti de tefsir etmiştir. İbn Abbâs şöyle dedi: Resulullah buyurdu ki "Haccetmeye yetecek kadar malı olan veya zekât vermek kendisine vacip olan kişi bunları yapmazsa ölüm anında dünyaya tekrar döndürülmeyi ister. Bunun üzerine adamın birisi: "Ey İbn Abbas, Allah'tan kork, dünyaya tekrar döndürülmeyi ancak kâfirler ister" dedi. İbn Abbas da: Size bununla ilgili olarak Kur'ân'dan bir ayet okuyacağım dedi ve: "Ey iman eden-

⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, 14:187.

⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, 14:194.

⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, 14:195.

⁸⁰ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an haka'iki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekavîl fi vücûhi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd, (Riyâd: Mektebetu'l-Ubeykân, 1998), 4:585.

ler! Mallarınız da çocuklarınız da sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın." (el-Münâfikûn 63/9) dedi ve sûrenin sonuna kadar okudu.⁸¹

Sonuç

Tefsir ve hadis kitapları incelendiğinde Hz. Peygamber'in ve ashabının Kur'ân'ın tefsirinde ve onun öğretiminde fiilî tefsir tarzlarını sıklıkla kullandıkları anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle beden dilini kullanma, temsil getirme, olayları ayetle ilişkilendirme, yaşayarak açıklama ve soru-cevap metoduyla bir kısım ayetleri fiilî olarak tefsir etmişlerdir. Buna ilaveten İbn Mes'ûd gibi sahabeler Kur'ân'da bahsi geçen bazı mekânlara seyahat etmişlerdir. Bütün bunlar sonraki kuşaklar için güzel bir modeldir. Fiilî tefsir tarzı Hz. Peygamber, sahabe ve tabiîn âlimlerinin Kur'ân'ı ne şekilde anladıklarını göstermesi bakımından önemli veriler içermektedir. Bazı açıklamalara bakıldığında onların ayetin zahirini esas aldıkları görülmektedir. Öte yandan onların bu tefsir tarzının tefsirin akılda kalmasına da katkıda bulunduğu söylenebilir.

Fiilî tefsir tarzları Kur'ân'ı hayatın içinde görmenin neticesidir. Bunlar karşılaşılan her sorunu Kur'ân'a arz etme ve hayatı Kur'ân'ın çizdiği istikamette yaşama niyeti taşımaktadır. Günümüzde fiilî tefsir tarzlarının kapsamlı bir şekilde eğitim öğretimde kullanılması kayda değer bir pratik olacaktır. Zira fiilî tefsir tarzları Kur'ân'ın anlaşılmasında bir kitap olmadığını bilakis anlaşılır ve anlatılabilir bir kitap olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bunların rastgele değil belli bir bilgi ve bilinç içerisinde kullanılması göz ardı edilmemelidir. Çünkü ayeti mecrasından saptırma veya güncel bir soruna Kur'ân perspektifinden bir açıklama getirirken bir şahıs yahut bir grup lehine/aleyhine tefsir etme hatasına düşmek de mümkündür.

Kaynakça

Âlûsî, Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd. *Rûhu'l-Me'ânî fî tefsîri'l-kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. 30 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.

Aydın, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*. 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007.

⁸¹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, 3357.

- Binbaşıoğlu, Cavit. *Öğretim Metodu ve Uygulama*. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1973.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. 4. Baskı. Ankara: Fecr Yayınları, 2009.
- Doğan, D. Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. 9. Baskı. Ankara: Rehber Yayınları, 1992.
- Ebû Gudde, Abdulfettah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*. Trc. Enbiya Yıldırım. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2011.
- Erul, Bünyamin. "Hz. Peygamber ve Beden Dili". *Hz. Peygamber'in Tebliğ Metodu Işığında İslam'ın Güncel Sunumu*. Ankara: TDV Yayınları, 2003: 219-235.
- Görener, İbrahim. "Tefsir Oluşturan Sorular ve Tefsir Formlarının Oluşum Süreci", *Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar*. Ed. Bilal Gökçür vd. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, 2010.
- <http://zeytinagacidergisi.com/dunyanin-en-uzun-yasayan-agaclari-4885>.
Erişim: 04 Kasım 2019.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunis: ed-Dâru't-Tunisiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebî Muhammed Abdu'l-Hak el-Endelusî. *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. 8 Cilt. Katar: Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şu'uni'l-İslâmiyye, 2007.
- İbn Ebî Hâtim. *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*. Thk. Es'âd Muhammed et-Tayyib. Riyâd: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebî'l-Fidâ İsmâil. *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*. Thk. Mustafâ es-Seyyid Muhammed vd. 15 Cilt. Kahire: Mu'essesetu Kurtuba, Mektebetu'l-Evlâdî's-Şeyh lî't-Turâs, 2000.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2002.

- Kara, Necati. *Kur'ân'da Beden Dili*. 2. Baskı. İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2004.
- Koç, Mehmet Akif. *Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*. Ankara: Kitâbiyât, 2003.
- Kurtubî, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi li-ahkâmî'l-kur'ân*. Thk. Abdulmuhsîn et-Turkî. 24 Cilt. Beyrût: Mu'essesetu'r-Risâle, 2006.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc. *Sahîhu müslim*. Riyâd: Dâru's-Selâm, 2000.
- Müslim, Mustafa. *Menâhîcu'l-müfessirîn*. Riyâd: Dâru'l-Müslim, 1415.
- Polat, Fethi Ahmet. "Tefsir Bir İlim midir? Başlıklı Tebliği Çerçevesinde Serbest Müzakere." *Tefsir Nasıl Bir İlimdir?*, ed. Murat Sülün. İstanbul: Ensar Neşriyat 2011.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Schunk, Dale H. *Learning Theories An Educational Perspective*. 6. Baskı. Boston: Pearson, 2012.
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman Ebû Bekr. *el-Itkân fi ulûmi'l-kur'ân*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, ts.
- Suyûtî, Celâleddîn. *ed-Dürri'l-mensûr fi tefsîri'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrût: Daru'l-Fikr, 2011.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-kur'ân*, thk. Abdulmuhsîn et-Turkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hechr, 2001.
- Tütün, Sevgi. "Taberî Tefsir'inde Hz. Aişe'nin Rivayetleri ve Tefsir Metodu", *İstem*, 8/16, (2010): 99-111.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an haka'iki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd. 6 Cilt. Riyâd: Mektebetu'l-Ubeykân, 1998.
- Zerkânî, Muhammed Abdulazîm. *Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Fevvâz Ahmed. 1. Baskı. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubî'l-Arabî, 1995.